

Б и б л и о т е к а

И з а б р а н е к њ и ї е
В л а д и м и р а П и ш њ а л а

**ЧАЈЕВИ МАРСА / НОЋИ
МАНИФЕСТИ
КОРТО МАЛТЕЗЕ
КРАЈ ВЕКА
ВИТРАЖ У СЕЋАЊУ
ПРИЧЕ ИЗ ЦЕЛОГ СВЕТА
АЛЕКСАНДРИДА
МИЛЕНИЈУМ У БЕОГРАДУ**

ТЕСЛА, ПОРТРЕТ МЕЂУ МАСКАМА

**ВЕНЕЦИЈА
СУНЦЕ ОВОГ ДАНА
ЗНАЧЕЊЕ ЏОКЕРА
ПЕСМА О ТРИ СВЕТА**

Copyright © 2008 Владимир Пишталo

Copyright © 2023 за Србију, АГОРА

Copyright © 2023 овог издања, ЛАГУНА

Ова публикација се у целини или у деловима не сме умножавати, прештампавати или преносити у било којој форми или било којим средством без дозволе аутора или издавача, нити може бити на било који други начин или било којим другим средствима дистрибуирана или умножавана без одобрења издавача. Сва права за објављивање ове књиге задржавају аутор и издавач по одредбама Закона о ауторским правима.

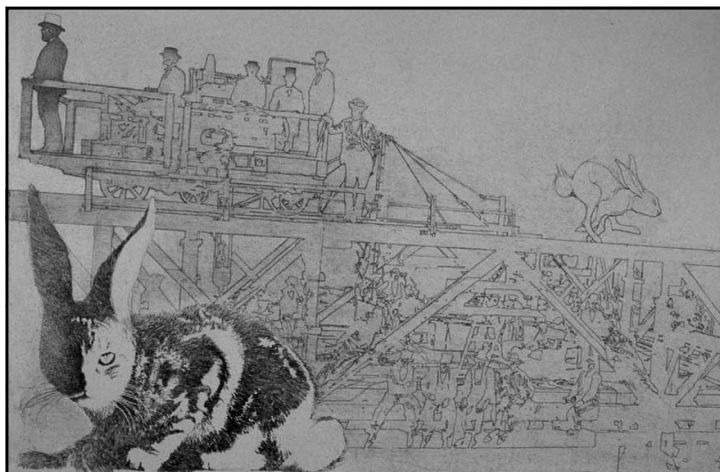
**ВЛАДИМИР
ПИШТАЛО**

**ТЕСЛА,
ПОРТРЕТ
МЕЂУ
МАСКАМА**

ΑΓΩΡΑ

Laguna

МЛАДОСТ

1.

Ошац

Лијеи феномен

Шта је овај свијет?

Шта је разлој њосиојању?

Такве мисли су се, као мачићи, играле у глави Милутина Тесле. Неминовно, долазио је до последњег, страшног питања – шта је „шта“? Ту би мисао угасла, и свештеник би осетио вртоглавицу.

– Мисао људска је практичан инструмент – закључио је Милутин Тесла. – Мисао је као тестера направљена зато да сијече дрва. На тестери се може и гудалом свирати, али јој то није сврха.

Ученицима је саветовао да у једном тренутку прекину умовање и донесу одлуку.

– Ја сам, на примјер – објашњавао је – био на путу да завршим војну академију, али сам то пресекао и отишао у свештенике.

Прво Милутиново намештење било је у Сењу, ветровитом граду опеваном у јуначким песмама. У Сењу је понављао парохијанима:

Нео вас молим и совјетујем за вашу хасну, немојте бити тако просити људи, имже њесити јешће доволно разума, но узмиће дух онај народниј од најрејка; базирајте ваше њоведение на слободи, једнакостии и драјсјиву;...

Сењани нису слушали попа просветитеља. Оговарали су га. Оптуживали га да је будаласт и болешљив. Држали

да је због своје болести крив, и хтели да га отпусте. Поп им је одговарао да међу људима као што су они човек *здравље одржајши не може*.

– *Мислиш ли да ме овдје ипришеже какво добро?* – питао би Милутин Тесла заједљиво Сењане. – *Та да одем одавде у Бесарабију шаман, даш нишша изјубишши немам*.

Уместо у Бесарабију, поп Милутин је пребачен у село Смиљан у Лици. За боравка у овом селу, Милутин Тесла никада није пропустио да узјаше коња и оде да исповеди болесника, чак и ако се зимска ноћ сва сјактила од вучјих очију. Након дугог јахања, поп би стресао снег са крзна-куновине и улазио у болесничку избу. Пришао би кревету, нагнуо се према умирућем и топло шапнуо: *Сад мораш отворити срце и рећи све што ти лежи на души, кроз шайаш, јер Бој најбоље чује ријечи изречене шайашом*. И груби људи би отворили срце и испричали свој живот онако како га нико није чуо. Много тога што му је речено на исповеди поп је безуспешно настојао да заборави.

У кући завејаној снегом, Милутин Тесла је много читао. Читао је о железници, Кримском рату и новој палати од стакла изграђеној у Лондону. За локалне новине смиљански поп је написао текст о колери која се разлила из Далмације у Лику „као зејтин по столу”. Писао је и о „безчисленим препонама” на које наилази заговорник народних школа у најзапуштенијим епархијама Карловачке митрополије. За *Српски дневник* је описао „лијепи феномен” атмосферске светлости која се јавила даш на Петровдан. Феномен је, писао је зачуђени Милутин Тесла, изгледао као водопад варница, истовремено далек и близак, да се могао руком дохватити. Оставивши модре пруге за собом, водопад светла нестао је за брегом. Притом се заорило као да се срушила каква велика кула и одјек се дуго протезао по јужној страни Велебита. Од тог *мало*

Божјеј феномена звезде су остале „преблијеђене”. Док је простом народу ова појава дала повода за свакојака нагађања, умнијему посматрачу (очигледно Милутину Тесли самом) остало је жао што га се није могао сит нагледати „јер ово њојављење Божје њприроде њколико је њрајало колико би човјек мојао њакорекућ синуњи дланом о длан”.

Појави је претходила тешка оморина, а затим киша, да би се предвече изведрило:

и био је ваздух ладан, небо се смијешило и звијезде сјајиле како њида; наједанњуњ блисну од сњране њстока и као кад би забукњило њприсња луча њоњњњну на зањаг, звијезде уклонише се, и би рењи сва њприрода сњаде...

Парламенњ светиа

Деца су се увек плашила када се отац њребржавао. Кад је припремао недељну проповед, Милутин би укућанима забранио да отварају врата његове собе. Иза очевих закључаних врата изненада би се заорио гневни бас. Затим би се чуо умирујући женски глас, па неконтролисано викање. Слушалац би се могао заклети да је у соби више људи. Проповед је била позориште. Ђука Тесла и синови уплашено би пратили како се закључани Милутин свађа са собом, мењајући гласове. Ни ћерке се никад не би усудиле да изненада отворе врата јер су се бојале да ће угледати оца преображеног у непозната обличја. Иза обичних врата, која су изненада постала тајанствена, поп је шаптао на немачком и викао на српском. Шиштао је на мађарском и прео на латинском. У позадини свих тих гласова, неко је добоњио на црквенословенском.

Је ли то био још један „лијепи феномен” који је требало објаснити? Је ли смиљански Свети Антоније разговарао са својим искушењима? Је ли био усамљен? Да ли је тај

изоловани полиглота замишљао да је он сам – *йарламенїи свейїа*? Је ли проповед увежбавао као драму у којој је сам био и трагични и комични глумац, и хор?

2.

Мајка

Искра у камену

Синови Никола и Дане су слушали и очи су им биле као свици. Док јој се мршава глава кокошке клатила са крила, мајка им је задавала пословице:

– Гором иде не шушка, водом иде не брчка – шта је то?

– Сијенка! – одговарао је Дане, увек бржи од Николе.

– Ко не воли воду? – питала је даље мајка.

– Мачке и сатови.

Млађем сину су најдраже приче биле *Правда и кривда*, *Штџа ђаво снује кад се љрави добар* и *Чаробњаков шејрић*. У овој последњој, ђаво упита шегрта да ли је нешто научио, а он му одговори: „Нисам, него сам заборавио и оно што сам отприје знао.” Никола је волео бајке јер је у њима будала и млађи брат онај који је стварно важан. Њега и Марицу Ђука је и успављивала причама:

– *Пућујући њо свијећу љрерушен у љросјака, Свети Саво дође љред дворе доџаџоџа Гавана, који је имао силно длаџо...*

Николи су се очи склапале. Лебдео је на граници сна.

– ... *Тада Свети Саво љрекрсти шџаџоџом, и од Гаванових дворова стџвори се језеро...*

Је ли ово сан?

– ... *Људи веле да сваке џодине на џај дан вода заклокоће и џијеџао зајјева у језеру...*

Поред слепе мајке, Ђука Мандић је рано преузела одржавање домаћинства. Сем мајчиних прича, није ни имала детињства. Сама је ткала све тканине у кући и бринула се о млађој деци. Да би ствари биле горе, колера се разлила по Лици „као зејтин по столу”. Док је Ђукин отац негде давао причест помрле су им прве комшије. Девојчица је сама опрала и пресвукла петоро.

Кад се удала, Ђука је понела још једну кућу на леђима. По угледу на грчке филозофе и са много здравог разума, Милутин Тесла је примећивао да:

– Гдје се поп при’ваћа за мотику, ондје већ нема помисли о напретку.

Црквено имање обрађивала је Ђука са разроким slugом Манетом:

– Немој куда гледаш, него куда смијераш! – говорила је Манету кад цепа дрва.

Мајка је учила Николу да трут оплоди матицу високо у небу и онда буде нових пчела ако јој не до’ака ластавица.

– Непријатељи ’чела су ластавице и жежеви.

Једном је Никола пао и ударио челом о столицу. Мајка је пољубила „да не боли”, помиловала троугласту главу и, кроз смех, узвикнула: „Удар нађе искру у камену, без њега би у кам очајала.” Кад би га заболоо стомак, положила би му руку на пупак и почела тихо и ритмично:

*Мили доже чуда великоја
Кад се жени Милић Барјакшаре...
Према себи не нађе жевојке
Главийи јунак свакој ману нађе
Женигде се йроћи хошйијаше...*

Бол би престао и дечак би осетио велику безбедност.

Преко дана је Ђука била забрађена. У зору би се дигла два сата пре свих. Села би у кухињу оставивши вратанца шпорета отворена. Никола би се пробудио и кришом је гледао како се чешља. Ватра би пропламсавала кроз врата и шавове пећи. А Никола кришом... У светлости ватре, мајка је постајала бронзана. Мајка је постајала нешто друго. Никола ју је видео кришом.

Мајчин живот био је дубок.

Мајчин живот био је тих, као пад дрвета у гори, где нема никог да га чује.

Дрвеће

Она се окренула према шумовитом брду Богданићу:

– Чујете ли?

– Шта?

– Како на Богданићу прича дрвеће!

– А шта?

– Кад ће прољеће – уздишу брезе. – Кад ћемо скинути ледене окове? – Стрпите се – уче их дубоким гласом боро-ви. – За три мјесеца ми ћемо скинути ледене панцире. Воде ће зајуборити, а на вама брезама избиће прво младо лишће.

– И шта још кажу? – питао је Никола.

– Зорњача ће отворити Сунчеву капију – циличу брезе. – Кроз капију ће изјахати Бог Јарило, и рећи Мајци Земљи: „Влажна земљо, воли мене Бога Сунца, буди моја најдража, и ја ћу те прекрити смарагдним језерима и златним пијесковима, зеленим травама и хитрим потоцима. И ’тицама, и воћем, и црвеним и плавим цвијећем. Ох! И ти ћеш ми родити безброј дјецe. Зраке прољећног сунца и жубор вода брезе ће поздравити првим лишћем.”

Никола је слушао нетремице, и онда се насмејао.

– Није то тако. Лажеш ти мене.

Уместо басни о животињама, мајка им је најчешће причала о биљу. Познавала је траве и тврдила је да ретко која биљка стоји сама, него је обично каква душа за њу везана. Брест, јела и јасен, на пример, припадају вилама.

– Како настају виле? – питао ју је Дане.

– Виле постају из биљке мразовац – спремно је одговарала мајка. – Зато момци никад неће ову биљку да згазе. Научићу те како да познаш мразовац, да га никад не згазиш.

– Гдје живе виле?

– Већ сам ти рекла која су вилинска дрвета. Али и ти-совина је вилинско дрво. Она расте само на чистом мјесту – одговарала је Ђука.

– Колико живе виле? – настављао би игру Никола.

Мајка слегне раменима:

– Виле једу сјеме од бијелог лука и живе докле им живот не дојади, а кад им дојади, оне то сјеме одбаце и тако без бола умру.

Никола је био поносан што његова мајка зна толико, као да је и сама некад била вила. Никад није разумео зашто се отац дури на те приче о свету пуном душа које зраче и у коме су биљке биле исто што и људи. Тад није разумео да те магичне приче нису само о вилама и биљу, него о боговима старијим од Бога.

– Кад нема цркве, можеш се помолити под јелом или под липом – саветовала је мајка Данета и Николу.

Мајка је створила свет, а онда је дошао отац да га пописује у књиге. На њене приче набирао је нос. Није могао разумети како су се та предања сачувала у фамилији са толико попова.

– Пушти то – мрмљао је Милутин. – Пушти зло, а узми добро. Пушти болест и јаде, а при'вати здравље.

3.

Грудва

На други дан православног Божића три дечака су измакла пажњи родитеља и зашла у шуму изнад Смиљана.

– Што је лијеп снијег – насмејао се први дечак.

– Јес' лијеп... Све у очи иде – огласио се други.

Трећи дечак је почео да хвата пахуље у уста, као млад пас.

Углавном су гледали себи у ноге. Није се знало ко се више задихао од успона, Никола или његова два старија рођака, Винко и Ненад.

Оковане леденицама, стене су личиле на чудовишта. Дубока тишина владала је међу боровима. Ветар би повремено захујао у врховима дрвећа, и бели терет би падао са грана. Тада се чуло како шума дише.

Дечаки су упадали у дубок снег, и ноге су им биле мокре. Ослањали су се рукама о колена да би се лакше успињали. Тако су се испели на камену главичу насред вододерине, по којој се ветар играо снежним прахом.

– Нећемо се више пењати ако 'оћемо до ноћи да се вратимо кући – објавио је Никола.

Дечаки су се држали за слабине и дубоко дисали. На стени усред вододерине, два потпуно различита рођака са две су стране загрлила Николу. Винко је био ћутљив и гадљив дечак с подочњацима. Једном је нестао и тражили су га цео дан. Најпосле су га нашли како седи шћућурен у цркви. У Николиној породици мушкарци су углавном

бирани између свештеничке и војничке службе. Чинило се да је Винко, са својом тихошћу и својим подочњацима, свој позив већ одабрао.

Винков брат Ненад тешко да је био материјал за свештеника или официра. Једном приликом је дигао велики камен изнад главе и свом снагом га спустио на корњачу. Кад се мачка Теслиних омацила, он је у кофи подавио мачиће. Кад је Никола то лето направио мотор који су покретали гундељи својим летом, Ненад је похватио гундеље и појео их.

Шумска тишина се продубљивала. Три дечака су дигла у једном ритму. Мразни ваздух им је рањавао носнице.

Винко је полако скинуо руку с рамена замишљеног Николе, и нагнуо се над вододерину. Никола је пратио како вена пулсира на Винковој слепоочници, док му је говорио:

– Негдје у овој шуми сад спава медвјед. Пухови и јазавци спавају у јазбинама. Бубе спавају под смрзнутим коријењем. А под свим спава непробуђена сила.

Онда је и Ненад скинуо руку с Николиног рамена и загрцнуо се:

– Ја би' волио... Ја би' волио да сам у овој гори вук.

Забацио је главу уназад, истурио гркљан увис и заурлао:

– А-оооо-ууууу!

Како су браћа повукла руке од њега, Никола је осетио да су му рамена гола и да му је хладно.

– Ајде да бацамо груде низбрдо – ужурбао се он – и да видимо чија ће грудa стићи најдаље.

– Ајде.

Снег је зашкрипао међу длановима. Двојица браће имала су рукавице. Никола није. Док је правио грудве и

ваљао их низбрдо прсти су му се кочили од хладноће. Ко-трљајући се, грудве су купиле мокар снег и расле. Већина би отежала и зауставила се недалеко од места где су ба-чене.

– Гледајте моју... – пискутао је Ненад. – Моја је нај-боља.

– Баш ти је глупа – викао је Винко. – Види ти моју.

– Па и твоја је стала.

– Па сигурно, кад је ударила у пањ.

Николу су шаке болеле од зиме. Чинило му се да на длановима уопште нема меса, већ да му се промрзле ко-сти грче збијајући снег. Дечак је покушао да нађе топлоту стављајући прсте испод пазуха. Коначно, увукао је руке у панталоне и гурнуо их испод мошница.

– Види моју груду! – циктао је Ненад.

– Види моју! – викао је Винко.

Никола није гледао. Ослободио је смрзнуте шаке које је грејао међу бутинама. Ћутке је направио грудву. Бацио ју је као да баца коцку. Грудва је жустро појурила низ па-дину, купећи путем снег. Брзо се окретала. Брзо је расла. За тили час се претворила у огромну снежну лопту која је, вртећи се, шуштала. Затим грудва више није ни шуштала већ је грмела, јурећи низ вододерину.

Дечацима је било јасно да је то постало веома озбиљ-но кад је чудовишна грудва у свом залету почела да одно-си не само снег него и горњи слој земље.

– Мајко моја, мајко мила – пискаво је шаптао Винко. – Ово је постало лавина!

Грудва се претворила у стихију. Оставила је за собом изрован, искасапљен пејзаж. На удаљеном дну падине ла-вина је с лакоћом помела ред бреза и борова. Урлајући и односећи све пред собом изгубила се према селу. Читава планина се од удара затрела.

Тад се показало да је један Николин рођак уплашен, а други одушевљен животом.

– И – и – и! – циктао је Ненад уништитељ, као да му страх представља физичко задовољство.

Док им је земља под ногама дрхтала, његов брат Винко се расплакао и молио:

– Не дај боже да ово покрене лавину над нама... не дај боже да ово доље у долини поруши село...!

Никола је стајао хипнотисан. И сам је осетио усхићење од деструкције. Опио га је тренутак ослобађања природне стихије.

Мала бела ствар, бачена лаким покретом руке, на његове је очи извалила стене и помела борове као шибице. Покренула је материју и ослободила исконску силу. Ништа није могло зауставити грудву закотрљану под оним јединим исправним углом. Никола се јежио између престрашеног Винка и одушевљеног Ненада.

– Судбина – прошаптао је ужаснуто.

4.

Зиме

У Смиљану је Божје стварање још трајало. Сељаци су били тако високи да су се могли сматрати дивовима. Речи људи биле су живе, а не мртве. Природа је била исконска. Мирис мраза био је Божји поздрав.

Да, зиме су биле хладније од свих које су дошле после њих. Такве зиме су приличиле Русији или Финској више него Балкану. Чинило му се да сељаци, пртећи по снегу, остављају за собом светлуцав траг. Грудва бачена у дрво распрсла би се у бљесак. Једном у сутон мачак са којим је Нико волео да се рве и грли почео је да се понаша чудно. На путу да упали свеће, дечак је пожелео да га помилује и осетио је пуцкетање искри под дланом. Погледао је слева надесно, за милујућом руком. Оно што је угледао између сопствених прстију и мачкових леђа била је плоча светлости. Овде се очигледно радило о још једном „лијепом феномену” Божје природе.

– Види, бога ти! Види заиста – узвикивала је Ђука.

Милутин се досетио да је то што виде – а није било сумње да су видели – електрицитет. Објаснио им је ту појаву најбоље што је умео.

Никола је упамтио да му је тад први пут пало на памет да је и природа једна велика мачка.

Синуло му је: ко ли је милује?

– Живимо у илуминисаном свијету – шапнуо је Милутин сину и жени.

– Шта је то илуминисано? – одшапнула је Николина мајка.

– Освијетљено изнутра.

5.

Визири

... И зар му се, кад би досїео на свейлосїи, очи не би засениле їако да не би моїао видеїи ниїїїа од оноїа шїїо ми називамо сїїварним?

Платон, *Држава*, књига седма

– То долази ниоткуд! – пожалио се мали Никола родитељима.

Затворио би очи и преправила би га светлост. Цео свет би се растопио у течној ватри:

– Ја нестајем. Ја се утапам – шапнуо би дечак.

Никола се упињао да се врати у драгоцени обичан свет.

– То има своју вољу! – кукао је он.

– Је ли то као кад затворених очију гледаш према сунцу? – питала је мајка.

– Слично. Златни визир ти падне на очи, а очи нису затворене. Пред очима бљесне и залебдиш у свјетлости.

– Да није падавица? – питао се Милутин.

Испало је то више нешто као таворска светлост у источној цркви. На Николине очи је падало светло које једним потезом поништи прописе света. Гледано изнутра, Николино лице заменила би златна полулопта. Попа Милутина је јако уплашило то озарење које нарушава стабилност живота и потире овај наш свет.

И ту је Дане по први пут у животу стао на страну осам година млађег брата:

– Не. То о чему Никола говори и мени се дешава.

Родитељи су одахнули. Све што се и принцу дешавало није могло бити страшно.

– Да ли ти се, поред бљескова, пред очима јављају и слике? – упитао је Дане брата.

Никола је климнуо.

– Не бој их се – говорио је мирно Дане. – Препусти им се.

Никола се сузних очију упиљио у брата и јакнуо:

– Али, то је страшније од свега.

6.

Брай

– Ко вам је овај лијепи дјечак? – питали су посетиоци осмехујући се топло Данету Тесли.

Затим би се окренули према млађем Николи и упитали:

– А ко вам је ово?

Браћа су личила, али то нико није примећивао. Данета је више волела тетка Дева, којој је зуб штрчао из уста као код дивљег прасета. Волео га је и Лука Богоић, ловац црвеног лица, који је на децу перио пушку и претио да ће их побити. Волео га је и сивобради поп Алагић, који је хркао кад се смеје.

Милутин није пропуштао да се пред посетиоцима похвали Данетовом памећу.

– Колико свештеничких хаљина виси о мамином породичном стаблу? – питао је нестрпљиво Милутин.

– Тридесет и шест. – Ко је био први? – Томо Мандић.
– Паметно дијете татино.

Кад је пошао у школу, Дане никад није читао страницу више него једанпут. Оно што би он рекао било је добро речено.

– Принц! – говорили су рођаци.

– 'Оће ли бити патријарх? – питао је лукави Лука Богоић.

– Нек буде шта 'оће – трезно је одговарао Милутин Тесла. – Нек буде добар човјек.

И кад се замомчио, још није било знакова да Данету „представе” за очеве пријатеље постају досадне. Када би оца посетили врсни Данило Трбојевић, одлични Данило Поповић или ревносни Дамјан Чучковић, Данило је рецитовао Шилерове песме на немачком, као што су *Unter Den Linden*, *Ideale* или *Glocke*.

– Види се да разумије сваки стих – хвалио га је Чучковић.

– Разумије и осјећа – додавао је Поповић, и сам песник.

Праве духовне вежбе Милутин је остављао за кад остану насамо. Наређивао је сину да учи текстове напамет, да вежба говорништво и погађа мисли људи. Још као студент официрске академије, Тесла је гледао како се учитељ језуит уноси у лице ученику и наређује:

– Побиј ми Аристотела!

Ту игру је понављао са Данетом. Гласом некадашњег официра, наложио би:

– Побиј ми Декарта!

*

Са већ осенченом наусницом, Дане би се загледао у прозор и почео:

– Декарт је сумњао у своје постојање, подозревајући да су видљиве ствари само кулисе које је око њега поставио злоћудни демон.

Младић је смишљено заћутао. Затим је подигао глас: – Мучен универзалном сумњом, филозоф је трагао за извјесношћу. Узбуђен и можда пркосан, узвикнуо је чувену реченицу: „Мислим, дакле постојим.” На овом месту Дане се насмешио и приметио: – Питање које је мучило Декарта није било ново. У четрнаестом веку, Џон од Мирекорта

је објавио: „Ако кажем да поричем или чак сумњам у своју егзистенцију, ја противрјечим себи. Могу ли сумњати у постојање а да га имплицитно не потврдим?” Свети Августин је предвидио Декартову дилему, узвикнувши: „Ако сам обманут – ја постојим.”

Дане Тесла је подигао руку и довршио као што тореадор убија бика:

– Коначно, Декарт је био мислилац и није чудо што је мишљење за њега било извор извјесности. Да је био баштован, он би потврду постојања нашао у свом врту. Да је био музичар, рекао би: свирам, дакле постојим.

– Није лоше! – мрмљао је Милутин.

А његово лице је говорило: „То је изврсно, сине. То је најбоље на свијету.”

Ко је Тај дечак великих ушију и троугласте главе који иза врата вири у оца и бриљантног брата?

Никола није волео да га зову Нико јер то значи нико – онај кога нема. Кроз одшкринута врата дечак је гледао брата – младића. Дане је био леп као Млади Јосиф. Одакле толико тога у једном бићу? Одакле све то долази? Дане је био мистериозан мистеријом младости. Он је осећао како му крв тече у жилама. Изненађен собом, послушкивао је своје дисање. Док је Дане послушкивао, Никола би га по три пута нешто упитао и не би добио одговор. Таман би слегнуо раменима и пошао из собе.

– Гдје ћеш? – зауставило би га Данетово питање.

– Идем јести.

– Што, кад ћеш поново огладнити?

Никола би се насмејао. Брат би остао озбиљан. Кад би Данетов осмех коначно просинуо иза замишљености, Никола би заборавио на себе и своју завист. Такав неодбрањиви шарм после никада није видео.

– *Кад њеџа не би било* – милион пута је помислио Никола – *какав би био свијет? Да ли би сунце још сијало?*

У том усхићујућем свету, можда би Никола био важан? Можда би Никола био паметан у том страшном свету без Данета?

Страшно

Дане се нагнуо над стрме степенице и дозивао слугу Манета који је у подруму претакао ракију. Никола је испружио руке и потрчао према брату. Потмули звук нечег што се сломило угнездио се у звук пада. Лежећи наузнак на дну степеница, Дане је подигао прст према Николи.

Кад год би причао о томе, Никола би раширио руке и узбуђено прошаптао:

– А то није било истина.

Мајчине потпетице су лупале кад је стрчала низ степенице. Споро је одвојила усне од синовљеве слепоочнице и само погледала оца.

Прекорне очи су расле око Николе.

Нешто је шаптало у уво: страшно!

Нешто је режало из мрака: страшно!

Нешто је вриштало у свести: страшно!

Вест се пронела кроз околне куће. Људи су почели да лупају на врата. Млади Јосиф, недостижни Данило Тесла, имао је петнаест година кад је умро. Посетиоци су испунили кућу шапатима саучешћа.

– Принц! – плакали су над ковчегом.

Богу се није могло рећи „Немој куда гледаш, него куда смјераш”. Мане је служио ракијом црвенооку родбину.

Данетово матурско одело се претворило у укопно. Комшиница Анђа Алагић је стала поред Ђуке која је купала мртвог сина и упитала:

– Како можеш?

Ђука је мрачно погледала Анђу и рекла:

– Ко ово не може, боље да се није ни родио.

8.

Пусти ме!

Капела се налазила усред Николине собе. Поред самог кревета, лежао је отворен ковчег. У ковчегу је лежао брат. Његово лице је имало боју црквених свећа. Брат је био стваран па је седмогодишњи Никола посегнуо да га помилује по челу. Рука је прошла кроз лик, који није нестао. Никола је заплакао.

– Пусти ме – прошаптао је у уво Данету који је одбијао да нестане. – Молим те, пусти ме.

Зар му није мајка говорила да се клин клином издија? И пре се дешавало да неко нешто каже и да реч изазове слику предмета у његовој глави. Свестан да види оно што замишља, Никола се упињао да се одбрани маштом.

Преко лика мртвог брата он је замислио мајчин лик. Када се мајка – драга душа – указала у његовој соби, дечак је осетио велико олакшање. Мајка је остала неко време а онда је избледела и на њеном месту се указао језиви лик у ковчегу. Дечак је понављао реч „мајка” и она би опет дошла, али блеђа.

Никола је изговорио реч „отац” и високи човек са наочарима на челу би послушно дошао у његову собу. Он би нестао и био поново призван. Кад би отац избледео, јављао се онај кога се Никола бојао.

Било је лоше. А када је лоше, зачујеш музику само за себе. Било је тако страшно да није смео да се уплаши. Никола се сваке ноћи саплитао о исту визију. Отелотворена слика га је мучила и дању. Опсесија је хтела да га истисне

из живота. Он је истискао њу. Опсесија је била упорна. Он је морао бити упорнији.

Пројектовао је слике преко те слике. Тако је призвао све људе које је знао, укључујући и мрску тетку Деву и претећег Луку Божића, који је био мање страшан од мртвог Данета. И коначно није било више ничег у његовом малом свету што је стварно видео, чиме се могао супротставити брату.

А призор сахране се враћао. Враћао се поп Алагић и родбина иза кочије. Враћало се блатњаво место где су се укопали црни коњи. Сваке ноћи Николина вртоглавица би помало продубила раку. Свако вече су ковчег скидали са кочије. У отвореном сандуку брат је лежао отворених очију.

– Пустите ме – заплакао би сваки пут Никола. – Молим те, пусти ме.

9.

Мали монолої о лейшовима

Кад удахнем на посебан начин, почнем да се одвајам од тла. Полетим кроз оџак, оставим собу и страшног брата у њој. Дижем се ка усамљеној звијезди и не питам да ли остављам тијело или не.

Кажем Индија и видим свете мајмуне Бенареса и Ганг. Други пут видим чамције како веслају ногом на језерима Бурме. Трећи пут топле изворе у Јапану и неке бијеле мајмуне у њима. Четврти пут јашем газеле међу птицама и јоргованима у кинеском Туркестану.

Свијет је прошаран муњином и пун слика. Летим над шумама оивиченим језом и жутом свјетлошћу, над планинским врховима и преко љубичастих мора. Пода мноме свијетле градови. У њима видим мале људе. Кад се загледам у њих видим их јасно. Слијећем као птица, склапам пријатељства и дуго причам с њима.

Некад летим до звијезда, гдје је увијек јутро и гдје живе људи од сребра. Некад роним кроз плаветнило међу васионским свјетлима. Некад кроз морске дубине међу свјетлећим рибама. Усред ноћи, пожелим и видим дан. Некад са моје лијеве стране видим дан, а са десне ноћ.

Ја сам Александар, побједник над приказама. Научио сам да бирам своје мисли и да их возим као Хелије своју кочију. Могу да видим ствари које замислим и да их држим пред собом колико хоћу. Научио сам да се браним. Научио сам да се носим са чудом великим као смрт.

10.

Први играг

Не могавши да живи у кући у којој је Дане умро, Милутин је загрлио капелана Милета Илића и предао му смиљанску парохију, а он је са породицом прешао у Госпић. Држећи оца за руку, Никола је зурio у бокасте куће и шапутао:

– Кол’ко прозора!

На улицама су се гурала народна одела, градска одела, униформе. Недељом је блех музика свирала на тргу. Кола су главоболно тандркала. Бивши војници су у бријачници расправљали о италијанском рату. Врата кафана су се отварала и затварала. У једном бирцузу младеж се вртела око билијара. У другом су седели остарели слагаоци домина. Скупљали су коштане домине, са звуком као да скупљају талире, и псовали „крваву неђељу”.

Николи се чинило да је река Лика веома зелена и да је Госпић велик. У Милутиновој новој цркви непребројне свеће су пламсале за живе и за мртве. За празнике отац је посећивао католичку цркву.

После службе он и жупник Костренчић су стајали у порти држећи се за руке.

– Кол’ко прозора – шаптао је дечак.

Од кад су се преселили, Никола је прислушкивао гласове улица, који су пулсирали час јасно час пригушено:

– Могу проговорити с Томом кад ми врати алат.

– Он је с мојим покојним братом иш’о у школу.

– Јуче сам био цијели дан болестан. Одвик’о сам се од тога. Кажем: Мила, скувај ми јуху.

– Куме, треба нам један за партију.

– ... А онај само досипа. А знаш како музика трешти...

– ... И ја сам појео чет’ри тањира јухе.

– А ја ’оћу да се за дјецу своју бринеш, а не да их пушташ к’о гундеље за здравље и да идеш по биртијама.

Николи се чинило да људи причају не једни са другима него једни мимо других.

– Људи су слијепи – говорила је Ђука сину. – Ништа не виде. Ништа не разумију. Већина.

*

Никола је мислио на живот у Смиљану.

У свом селу он није био први дечак који је открио да је цепни сат лакше расклопити него склопити, ни последњи који је покушао да лети с кишобраном. Стално је нешто закопавао. Распростирао је и сушио орахе на тавану. Јахао је овцу и пробао да јаше гуска. Гусак је имао хладне крокодилске очи и ујео га за пупак. Одушевљен предавањем „О штетности врана за усеве” покушао је да их потамани и остао искљубан.

У Смиљану Ђука је Милутину поливала да се умије над баштом, тако да успут залије биљке. У пролеће пробехарала дрвета су изгледала као облаци. Ноћу – као духови. Лети су певале пчеле. Увече су људи седели пред кућама и разбијали лубенице песницом. Мирисала је прашина. Гундељ би у мраку ударио Николу посред чела.

У хомеровском свету, мајка је певала о Предрагу и Ненаду. Очеви пријатељи изгледали су као Менелај и Хектор.

Али нису сви.

– Дај руку – викао је поп Алагић Луки Божићу. – Али да ми је вратиш – условљавао је страшни ловац.

Фаунско лице Луке Божића бечило се на Николу. Дечак је покушао да издржи тај зелени поглед, али се уплашио и оборио очи. Божић је газио јутарње магле до колена и знао где ће вероватно прхнути препелице. Знао је силуету тетреба на пуном месецу. Тај страшни ловац би пред децом ухватио и појео муву. Деца су цичала:

– Грозно.

Не би ни приметили да је Божић муву ухватио једном руком а појео је другом.

Поворка једнорога је текла испод јастука. Свици су се палили у летњем сумраку. Понеки дјед би се загледао у млад месец. Држећи се за уво, поскочио би на једној нози и викао:

– Ти стар а ја млад.

*

А у Госпићу куће раног поднева пуштале су сенке као пужеве рогове. Улице су биле дуге. Дрвореди су били уклету грготом гугутки:

– Купуј крух! Купуј крух!

Калдрмом су журили младићи са бакенбардима, у дугим, комотним сакоима и светлим полуцилиндрима. Дечаци који су их имитирали умели су у пролазу на посебан начин да искриве усну. Никола најрадије не би излазио из куће да се не суочи с тим подсмешљивцима. У новом окружењу, он се усамио и почео стално да чита.

– Не може! – забранио је отац.

– Зашто?

– Зато што ти то квари очи.

Ноћу је Никола кудељом пунио кључаонице и простор под вратима. Читао је са свећама које је сам излио. Некад је пламен био миран као капља и он га је мамио прстом. Некад је пламичак хтео да одлепрша с фитиља. Дечак је гутао реченице са усхићењем док је на зиду расла његова сенка. Књига у крилу је била већа од оног ко чита. Са лупањем срца, дунуо би у свећу сваки пут кад му се учинило да отац долази.

Уморан од тајне науке, Никола је пожурио да се учлани у госпићку библиотеку. Уз дозволу пијаног библиотекарa, он је почео да сређује полице са књигама, које су дотад чамиле у прабини. Брисао је кожне повезе који су мирисали на суво воће. Био је захвалан људима који су писали књиге, тако захвалан. То су били пријатељи у граду где није имао пријатеља.

– Видиш ли ти колико се овај мали маје по библиотеци? – жалио се битанга-библиотекар својој жени.

Жена је куцкала кажипрстом по бубуљичавом челу и шаптала:

– Ја мислим да је он луд.

И неки други су тако мислили.

У школском ходнику, Никола је стално вукао књиге. Једном се пред њим раскречио дебељко претећег изгледа, по имену Мојо Медић:

– Ти, клемпави! Знаш ли ти ишта сем књиге? – упитао је.

Никола је рекао да је у Смиљану његово детињство било опасније него Мојино у Госпићу.

– Ма молим те!

– Имао сам пуно прилика да умрем – тихо је рекао Никола.

– Ма молим те!

– Први пут кад сам био беба. Мајка је откувала веш у великом шкипу на шпорету. Ја сам пузао по столу. Како сам се усправио, занио сам се и упао у млијеко.

Никола је наставио, наизглед се и сам чудећи ономе што говори:

– Једном ме је брат закључао у капели у планини која се отвара једном годишње. Више пута сам се давио.

Мојо је у неверици подигао обрве.

– Као да судбина воли да ме доведе до ивице смрти да би ме у задњем тренутку спасила.

– Како ти вјешто умијеш да лажеш – зачудио се Мојо.

– Ја никад не лажем – побунио се Никола.

Мојини дебели образи су му затворили очи у смеху:

– Ја ни не мислим да ти знаш да лажеш.

11.

Полу-бунило

Ко би помислио да ће Никола и Мојо Медић, који се све више дебљао, седети стиснути у истој клупи и мешати крв у побратимском обреду?! Мојо и Никола су се заједно играли у летњим данима, који су били океани без обала, данима бескрајним до тренутка мајчиног позива на вечеру:

– Николаааа!

Па мало затим:

– Моо-јооооо!

– Само пет минута! – викали су другови.

У животима деветогодишњака дугмад су била врло важна. Велико дугме је вредело четири мала све док се нису умешали неумољиви закони Адама Смита. Невидљива рука тржишта је учинила да после тога велико дугме вреди пет малих. Никола је од ујака Паје добио крајцер. Број један, слово А и година 1859. били су обавијени густим венцем. Позади се раскречио двоглави орао. У њиховом свету крајцер је вредео четири велика дугмета.

*

Кад би одлазио у туђе куће, Никола је видео да су то у ствари друге планете, где влада другачија атмосфера. Чак и рођаци су били друга раса. Њихови мириси и њихово ткиво били су другачији од Николиног.

Унутрашње дисање ствари говорило му је да је све живо. Он је био део спољног света који је био део њега. Штавише, Никола је правио од себе свет. Колена под ћебетом су постајала планине. По тим планинама је распоређивао оловне војнике. Планинска колена су била његова позорница. У пукотинама и плесни таванице тражио је људске ликове, очи, нос, уста и увек их налазио. Губио је вид зурећи у орнаменталне шаре ћилима. У њима се отварао пролаз, сличан вратима у зиду.

Сопствена душа га је дозивала из света. Фасцинирале су га живост и бистрина воде која тече и леди му руке и ноге. Гледао је њихање дрвећа и чуо слатку песму. Хипнотисале су га крошње које вртложе и увлаче посматрача у себе.

*

Он и Мојо Медић су се дружили са Винком и Ненадом и браћом Цукићима. Нису се дружили са неким Бјелобабом који је седео пред кућом и јео земљу кашиком.

– Види кретена – говорио је Мојо.

– Тај ни не зна да је жив.

Мојо и Никола су се руковали рукама црним од купина. Играли су зуце што је било незгодно јер је Ненад Алагић ударао ногом. Дељали су мачеве који су морали имати штитник јер позлеђен нокат остаје црн месецима. Бацали су стреле увис док не нестану у ваздуху и гледали их како се враћају. У зиму њихове санке су постајале индијански коњи. Никин коњ се звао Хататитла.

– То значи муња на апачком.

Освајали су свет малим херојствима. Тукли су се са четом некаквог Опаче. Каменице су им зујале око ушију.